

УДК 347.736

Кравцова О.М., к.е.н., доцент кафедри

бухгалтерського обліку і аудиту

Донецький національний технічний університет

ПРИХОВАННЯ СТІЙКОЇ ФІНАНСОВОЇ НЕПЛАТОПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ЗАГРОЗА ДЛЯ КОНТРАГЕНТІВ

У публікації розглянуто наслідки приховання підприємствами фінансової неспроможності, можливості відшкодування завданих кредитору збитків. Проаналізована діюча методика визначення наявності ознак приховання неспроможності на предмет її застосування у цілях захисту від нечесних ділових партнерів.

Ключові слова: фінансова неплатоспроможність, загроза банкрутства, ознаки приховання фінансової неспроможності, фінансова звітність, економічна безпека.

E. Kravtsova

Hiding of financial insolvency: threat for the contractors

Consequences of the hiding of financial insolvency by the enterprises, possibilities of the losses' compensation of the creditor were discussed in the article. A current methodology of the detection of existence of the indicators and premises of the insolvency's hiding according to its using with the purpose of protection from the unfair business partners was analyzed.

Key words: financial insolvency, threat of bankruptcy, indicators of the financial insolvency's hiding, financial report, economic safety.

Кравцова Е.М.

СОКРЫТИЕ СТОЙКОЙ ФИНАНСОВОЙ НЕСОСТОЯТЕЛЬНОСТИ: УГРОЗА ДЛЯ КОНТРАГЕНТОВ

В публикации рассмотрены последствия сокрытия предприятиями финансовой несостоятельности, возможности возмещения убытков, причиненных кредитору. Проанализирована действующая методика определения наличия признаков сокрытия несостоятельности на предмет ее использования в целях защиты от недобросовестных деловых партнеров.

Ключевые слова: финансовая несостоятельность, угроза банкротства, признаки сокрытия финансовой несостоятельности, финансовая отчетность, экономическая безопасность.

ПРИХОВАННЯ СТІЙКОЇ ФІНАНСОВОЇ НЕПЛАТОПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ЗАГРОЗА ДЛЯ КОНТРАГЕНТІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Ринкова економіка має у своєму арсеналі чимало механізмів регулювання економічних відносин між суб'єктами господарювання. Зміни, що відбуваються як у зовнішньому середовищі, так і у господарській діяльності, не завжди сприяють економічному процвітання та розвитку підприємства. Склад учасників ринку не є постійним, з'являються нові суб'єкти господарювання, ліквідуються інші. Світова фінансова криза, неузгодженість законодавчих актів, нові податкові правила та безпосередньо управлінські помилки дестабілізують фінансовий стан підприємств, знижують їх платоспроможність та навіть паралізують їх діяльність. Цивілізованим механізмом відновлення платоспроможності підприємства або пом'якшення наслідків його ліквідації є банкрутство. Слід враховувати, що підприємства діють не у закритому просторі, їх оточують інші суб'єкти ринку. «Хворе» підприємство несе загрозу оточенню, тому воно має лікуватися, а не приховувати власну неплатоспроможність. Проте намагаючись

утриматися на ринку, деякі підприємства, які не обтяжують себе кодексом честі підприємця, умисно або не умисно, обманюють своїх партнерів, укладають нові договори і контракти, приховуючи свій неблагонадійний фінансовий стан. Внаслідок подібних дій може розпочатися ланцюгова реакція банкрутств. Очікується друга хвиля фінансової кризи, а за нею - погіршення платоспроможності суб'єктів ринку. Отже розуміння конкретним підприємством наслідків приховання фінансової неплатоспроможності з боку контрагентів та оцінка цієї загрози є важливим питанням.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблематика банкрутства висвітлена у роботах провідних вчених-економістів та юристів - О.О. Терещенка, В.В. Ковальова, І.А. Бланка, Б.М. Полякова та багатьох інших. Роботи О.О. Терещенка містять розробку основної системи управління підприємством при загрозі банкрутства, вивчення основних факторів, що призводять до банкрутства, розробку теоретичного підґрунтя для основних процедур банкрутства, порядок дій при розпорядженні майном, санації, ліквідації. В.В. Ковальов, І.А. Бланк для оцінки масштабів кризового стану підприємств пропонують систему фінансових показників діагностики та попередження банкрутства, у тому числі застосування зарубіжних моделей діагностики. Б.М. Поляков працює над удосконаленням юридичних аспектів супроводження процедури банкрутства. Чимало інших робіт опубліковано на тему фінансової стабілізації підприємств, формування цілей та вибору механізмів санації та реструктуризації неплатоспроможних підприємств, заходів захисту підприємств від банкрутства. За період функціонування законодавства про банкрутство в Україні напрацьована практика проведення процедури банкрутства, інформаційні дані розміщуються на сайтах про банкрутство та на офіційному сайті Міністерства юстиції України. З метою удосконалення процедури банкрутства у 2012 р. прийнято нову редакцію Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Проте багато питань в області банкрутства залишаються невирішеними. Так, питання оцінки наслідків, до яких призводить співробітництво із підприємствами, що приховують стійку фінансову неспроможність, та попередження цієї загрози недостатньо розроблено.

Цілі статті. Метою статті є виявлення залежності фінансової стійкості суб'єкта господарювання від фінансової спроможності його ділових партнерів, а також можливості застосування діючих методик визначення ознак приховання фінансової неплатоспроможності для виявлення недобросовісних контрагентів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. До недавнього часу Кримінальний кодекс України за ст. 220 «Приховання стійкої фінансової неспроможності» передбачав кримінальну відповідальність за умисне приховання громадянином-засновником або власником суб'єкта господарської діяльності, а також посадовцем суб'єкта господарської діяльності своєї стійкої фінансової неспроможності шляхом представлення недостовірних відомостей, якщо це заподіяло крупний матеріальний збиток кредиторам [1]. З юридичної точки зору, об'єктивна сторона складу даного злочину полягає у прихованні фінансової неспроможності шляхом надання недостовірних відомостей, які підтверджують фінансову неспроможність даного господарюючого суб'єкта. Але в Україні склалися умови, за яких подібні злочини не розкриваються, внаслідок чого залишаються незахищеними підприємства, які контактують із фінансово неспроможними та нечесними суб'єктами господарювання: кредитори-постачальники, банківські установи та навіть держава, яка не отримує нарахованих податків та внесків, а також втрачає сумлінних платників податків, які унаслідок ділового спілкування із потенційним банкрутом безпосередньо опиняються на грані банкрутства.

Отже, за приховування стійкої фінансової неспроможності була передбачена кримінальна відповідальність у вигляді штрафу від 2000-3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження свободи на строк до двох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Відповідають за даний злочин посадові особи підприємства: керівник та головний бухгалтер, тому що зазвичай документи про фінансові показники підприємства, якими є форми фінансової звітності, передусім форма № 1 «Баланс» та форма № 2 «Звіт про фінансові результати», підписують керівник та головний бухгалтер. Відповідатиме за злочин буде головний бухгалтер і в тому випадку, якщо надання недостовірних відомостей було здійснене в усній формі, зокрема на переговорах, на яких головний бухгалтер за вказівкою керівника давав відповіді на питання представників кредиторів і запевнив їх у спроможності підприємства у повній мірі та у певний термін погашати зобов'язання. Наприклад, у результаті переговорів було укладено договір, за яким «нечесне» підприємство отримало певні активи, а форма оплати виключає попередню. Тобто отримавши активи, дане підприємство отримало й зобов'язання щодо оплати кредиторської заборгованості перед постачальником, яке не виконує. У результаті постачальник отримує збитки, які дорівнюють вартості поставлених активів, яка має бути скорегована на індекс інфляції, та вартості кредитних ресурсів, які постачальник залучатиме для поповнення власних оборотних коштів.

Якщо небажання погашати зобов'язання доповнюється фактичним виведенням ліквідних активів з підприємства, у результаті чого кредитор втрачає можливість отримати грошові кошти у судовому порядку, то до статті «Приховання фінансової неспроможності» додається стаття «Доведення до банкрутства».

Під тиском світової спільноти в Україні прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності та службової діяльності» від 15.11.2011 р. № 4025-VI. Цим Законом декриміналізуються злочини, які передбачені деякими статтями Кримінального кодексу України, зокрема ст. 220 «Приховання стійкої фінансової неспроможності». Із Кримінального кодексу вилучена дана стаття, а кримінальна відповідальність замінена на адміністративну. При цьому Кодекс про адміністративні правопорушення доповнено новими статтями, за скоєння яких передбачалася кримінальна відповідальність. Зокрема, стаття 164 «Приховування стійкої фінансової неспроможності», яка передбачає, що «умисне приховування громадянином - засновником (учасником) або службовою особою суб'єкта господарської діяльності своєї стійкої фінансової неспроможності шляхом подання недостовірних відомостей, якщо це завдало великої матеріальної шкоди кредиторів, - тягне за собою накладення штрафу від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [2]. Зауважимо, що велика матеріальна шкода має місце, коли її розмір у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, тобто більше ніж 8500 грн. Відповідно сума штрафу становитиме 34000-51000 грн.

Розглянемо, за яких умов підприємство, яке приховало фінансову неспроможність, можна притягнути до адміністративної відповідальності.

Відповідно до наказу Міністерства юстиції України «Про деякі питання організації проведення експертизи фінансового стану та підготовки висновків про наявність ознак прихованого, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства» від 14.09.2011 р. № 3010/5 «у разі надходження до Міністерства юстиції України письмових звернень від фізичних або юридичних осіб, запитів, доручень, рішень суду та запитів прокуратури або іншого уповноваженого органу щодо проведення експертизи фінансового стану під час підготовки справи про банкрутство до розгляду

або її розгляду господарським судом та при підготовці висновків про наявність ознак приховуваного, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства щодо державних підприємств чи підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує 25 відсотків (далі - підприємство), Міністерство юстиції України направляє Головному управлінню юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі за місцем знаходження підприємства документи, що надійшли для проведення такої експертизи та підготовки висновків, або проводить таку експертизу та готує висновки самостійно» [3].

Таким чином, підставою для виявлення ознак приховуваного банкрутства є письмове звернення від зацікавлених осіб, яке має бути оформлене під час підготовки справи про банкрутство підприємства, щодо якого у сумлінного суб'єкта господарювання виникли підозри у приховуванні фінансової неспроможності. Отже, кредитор запідозрив, що під час співпраці із певним підприємством, яке наразі знаходиться у процедурі банкрутства, він зазнав збитків через приховуване банкрутство, тобто його діловий партнер укладав угоду, знаючи про те, що не сплатить грошові кошти за цією угодою або не виконає інші обов'язки, і обманюючи цим кредитора. Причому мається на увазі не тимчасовий розлад фінансової діяльності юридичної особи, внаслідок якого виникають прострочення платежів, а ситуація, яка виключає виконання даною особою вимог кредиторів. У цьому випадку кредитор має письмово звернутися у господарський суд з тим, щоб відбулася перевірка ознак приховуваного банкрутства. При наявності даних ознак суд приймає рішення, за яким відповідно до ст. 164 Кодексу про адміністративні правопорушення посадові особи притягуються до адміністративної відповідальності.

Розглянемо, що у результаті отримує сумлінний кредитор, який звернувся із підозрами до суду. Його кредиторські вимоги увійдуть до реєстру вимог кредиторів у процедурі банкрутства нечесного підприємства на загальних підставах, відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [4]. Ніяких пільг або додаткових матеріальних відшкодувань для такого кредитора не передбачено. Отже для кредитора це є лише «справою честі», іншої зацікавленості немає.

Зауважимо, що при банкрутстві державних підприємств (25% державної власності) перевірка на ознаки приховуваного, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства проводиться в обов'язковому порядку, тобто не чекаючи звернення зацікавлених осіб.

Отримуємо наступне: якщо нечесне підприємство, яке приховало фінансову неспроможність, внаслідок чого кредитор отримав збитки, не є державним підприємством (25% державної власності), то його посадові особи не притягуються до адміністративної відповідальності. Звісно, якщо не знайдеться кредитор, який побажає, щоб справедливість восторжествувала, і винні в погіршенні його фінансового стану були покарані. Це означає фактичну незахищеність сумлінних суб'єктів ринку від недобросовісних партнерів. З огляду на вищезазначене, підприємство повинно самостійно організувати перевірку потенційних контрагентів на виявлення у них ознак дій з приховування банкрутства.

Розглянемо діючі методики, за якими визначаються такі ознаки. На даний час діють Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства, затверджені наказом Міністерства економіки України від 19 січня 2006 р. № 14 (у редакції наказу Міністерства економіки України від 26 жовтня 2010 р. № 1361) – надалі Методичні рекомендації [5].

Відповідно до даного документу ознаками дій з приховування банкрутства є:

- надання потенційним кредиторам, а також господарському суду завідомо неправдивої інформації про фінансово-господарський стан підприємства, яка створює оманливе враження про нормальний фінансовий стан підприємства і таким чином приховує стійку фінансову неспроможність (якщо недостовірні відомості повідомляються потенційному кредитору, від якого очікують продажу продукції чи товарів, виконання робіт, надання послуг, передачі майна, надання позики чи сплати авансових грошових сум на користь організації, від імені якої надаються відомості; або подання до господарського суду відзиву на заяву про банкрутство із свідомо неправдивими відомостями про загальну суму заборгованості, наявне у нього майно, у тому числі й кошти, що знаходяться на його рахунках у банках чи інших фінансово-кредитних установах тощо);

- можливість установлення причинного зв'язку між наданою інформацією та збитками, яких зазнала третя особа [5].

Методичні рекомендації відносять до ознак стійкої фінансової неспроможності:

- збитковість діяльності підприємства протягом двох років;
- відхилення показників ліквідності від граничного значення;
- зупинення платежів, що триває понад три місяці, за наявності боргових зобов'язань, строки платежів за якими настали;
- наявність значної (понад триста мінімальних розмірів заробітної плати) суми непогашених боргових зобов'язань, строки платежів за якими настали більше як три місяці тому;
- наявність значної суми непогашених боргових зобов'язань, визнаних юридичною особою - боржником або підтвержені виконавчими документами;
- наявність у підприємства значної суми непогашених штрафів, пені, неустойки, визнаних у судовому порядку, за невиконання умов договорів та недотримання вимог законодавства;
- наявність заяви про порушення провадження у справі про банкрутство даної юридичної особи, прийнятої до розгляду господарським судом, або провадження у справі про банкрутство цієї юридичної особи.

Дані ознаки виявляються у ході аналізу даних таблиці 27 «Показники для виявлення ознак дій з приховування банкрутства» Методичних рекомендацій, які заповнюються на підставі облікової інформації підприємства та наводяться у динаміці, станом на три дати: на дату визнання підприємства неплатоспроможним, на початок та на кінець періоду, який аналізується. До цих показників включають:

- коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт поточної ліквідності, суму кредиторської заборгованості, з неї – суми штрафних санкцій, суму дебіторської заборгованості, з неї - простроченої заборгованості, які розраховуються за даними форми № фінансової звітності «Баланс», але, зауважимо, що інформацію про суму штрафних санкцій у складі кредиторської заборгованості підприємство у Балансі може й не показувати, посилаючись на те, що вони не визнані підприємством, а відомості про прострочену дебіторську заборгованість можна виявити з форми № 5 фінансової звітності «Примітки до річної фінансової звітності»;

- вартість майна, яке знаходиться у розпорядженні підприємства – мається на увазі залишкова вартість основних засобів та інших необоротних матеріальних активів, зменшена на вартість основних засобів, щодо яких існують передбачені чинним законодавством обмеження права власності, оформлених у заставу, тих, що тимчасово знаходяться на консервації та реконструкції (їх вартість вираховується абсолютно нелогічно), переоцінена вартість повністю амортизованих основних засобів, орендованих цілісних майнових комплексів та основних засобів, призначених для

продажу. Ці дані містяться у розділі II «Основні засоби» форми № 5 фінансової звітності «Примітки до річної фінансової звітності»;

- облікова інформація про інвестиції, отримані протягом аналізованого періоду, та по отриманим доходам від неосновної діяльності – дані форми № 2 фінансової звітності «Звіт про фінансові результати»;

- інформація про зміну облікової чисельності працівників;

- інформація про кількість справ, порушених у суді.

Зауважимо, що фінансова звітність підприємств є публічною, тому отримати її та проаналізувати може будь-який потенціальний кредитор самотужки. Справа у тому, що результати, отримані про аналізі вказаних показників, не містять змістовної інформації. За умов фінансової кризи більшість підприємств є збитковими, у них є прострочена дебіторська заборгованість, значна сума кредиторської заборгованості, велика сума штрафних санкцій, особливо з боку податкових органів, які націлені на виконання плану по зборі податків, інвестиційний клімат в Україні несприятливий, тому за останній рік інвестицій підприємства майже не отримують, плінність кадрів та зменшення кількості працюючих також є нормальними факторами у кризових умовах. Отже ефективність використання Методичних рекомендацій незначна.

Альтернативним варіантом визначення ознак прихованого банкрутства є Методичні рекомендації робітникам підрозділів організації оперативних заходів із скорочення податкової заборгованості відносно виявлення та розкриття злочинів, передбачених ст. 218 Кримінального кодексу України «Фіктивне банкрутство», які наведені у Листі Державної податкової адміністрації України від 28.10.2002 р. №1021/7/26-9017, та надають також роз'яснення щодо застосування ст. 220 «Приховання стійкої фінансової неспроможності» [6]. Даний документ містить механізм розкриття даних злочинів, послідовність дій щодо збору та обробки необхідної інформації, приклад викриття даних ознак. Проте ці Методичні рекомендації вже застарілі, дані законодавчі норми декриміналізовані, а наразі податкова міліція займається викриттям підприємств з ознаками «податкових ям». Але ці факти не заважають потенційним кредиторам використати даний нормативний документ у цілях упередження роботи із підприємствами, які приховують неплатоспроможність і тим самим ставлять під загрозу фінансову спроможність кредиторів. Отримати необхідну інформацію для проведення аналізу на предмет виявлення ознак приховування фінансової неспроможності потенційного ділового партнера можна із офіційних джерел, у тому числі Інтернет-ресурсів, а також не буде зайвим запросити у партнера форми фінансової звітності та провести попередню аналітичну роботу, навіть силами власних фахівців в області фінансів, аудиту або бухгалтерської справи.

Висновки. У кризових умовах збільшується вірогідність банкрутства підприємств. Якщо даний суб'єкт підприємницької діяльності стійко тримається в умовах ринку, не виключається, що його контрагент може стати банкрутом або приховати стійку фінансову неспроможність та підштовхнути до банкрутства ділового партнера. Проблема безкарності економічних злочинів в Україні існує. Після проведеної декриміналізації окремих статей в області банкрутства сумлінне підприємство залишається ще більш незахищеним від недобросовісних контрагентів, посадові особи яких зловживають своїми повноваженнями всупереч законним інтересам інших підприємств, суспільства та держави. Тому виявлення ознак дій з приховування банкрутства потенційних ділових партнерів стає безпосередньою справою сумлінного підприємства. Користуючись діючими Методичними рекомендаціями, можна своєчасно виявити недостовірність відомостей про фінансовий

та майновий стан у фінансовій звітності потенційного партнера, і зробити це не заради покарання винуватця, а задля власної економічної безпеки.

Література:

1 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: за станом на 1 січн. 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - N 25-26. - ст.131. - зі змін. та допов. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine-zakoni.com/>

2 Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення від 15.11.2011 р. № 4025-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4025-17/page2>

3 Наказ Міністерства юстиції України від 14.09.2011 р. № 3010/5 «Про деякі питання організації проведення експертизи фінансового стану та підготовки висновків про наявність ознак приховуваного, фіктивного банкрутства або доведення до банкрутства» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/37044>

4 Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 № 2343-XII: за станом на 16 жовтн. 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. - № 31- ст.440 42-43. – зі змін. та допов. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2343-12>

5 Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства / Наказ Міністерства економіки України від 19.01.2006 № 14 (у редакції наказу Міністерства економіки України від 26.10.2010 № 1361) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=161074

6 Лист Державної податкової адміністрації України від 28.10.2002 р. №1021/7/26-9017 «Методичні рекомендації робітникам підрозділів організації оперативних заходів із скорочення податкової заборгованості відносно виявлення та розкриття злочинів, передбачених ст.218 Кримінального кодексу України «Фіктивне банкрутство» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.buhgalter.factor.ua/bu.php?year=2002&num=44&file=p06_01.htm